

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2021

Emre KUNDAKÇI

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı
/Türkiye
kundakciemre@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6267-6837>

Suat'ın Nezaket Stratejisi: Suat'ın Mektubu'na Edimbilimsel Bir Bakış

*Suat's Politeness Strategy: A Pragmatic Outlook on Suat'ın
Mektubu*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 19.01.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 18.02.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2021

Atıf/Citation

Kundakçı, Emre (2021). Suat'ın Nezaket Stratejisi: Suat'ın Mektubu'na Edimbilimsel Bir Bakış. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (1), s. 112-129. DOI: 10.34083/akaded.863221.

Kundakçı, Emre (2021). Suat's Politeness Strategy: A Pragmatic Outlook on Suat'ın Mektubu. *Journal of Academic Language and Literature*, 5 (1), p. 112-129. DOI: 10.34083/akaded.863221.

<https://doi.org/10.34083/akaded.863221>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Sosyal kimlik dil kullanımları esnasında ve onun aracılığıyla her gün yeniden inşa edilen bir yapıdır. Dili kullanırken yapılan tercihler konuşanın varsayımlarını, niyetini ve algılarını yansıtır. Bunun yanı sıra dil kullanımıyla ilişkili davranış şekilleri; iletişimde yön vermeye, muhatabın duygu ve düşüncelerini dolayısıyla davranışlarını şekillendirmeye yarayan önemli bir sosyal araçtır. Bu yönleri dili kullanan kişinin; kendisinin, muhatabının ve orada fiziki olarak bulunan yahut bulunmayan ötekinin kimliğini korumak veya idare etmek için çaba göstermesine neden olur. Bu çabanın sebeplerinden bir tanesi istenmedik dilsel davranışlara maruz kalmaktan kaçınmak, yüzü korumaktır. Kişi, bu çabayı en çok diyalog esnasında nezaket bağlamında sarf eder. Nezaket bireylerin sağlıklı ve sürdürülebilir bir iletişim kurmasını kolaylaştıran sosyal bir davranış stratejisidir. Dil kullanımıyla ortaya çıkan, konuşmayı şekillendiren ve sosyal kimliği koruyan nezaket, edimbilimin bir inceleme alanıdır. Nezaket araştırmaları günümüze dek iki temel yaklaşım üzerinden ilerlemiştir. Bunlardan ilki Grice, Leech ve Lakoff'un öne sürücüleri/geliştiricileri olduğu iletişimde uyulan/uyulması gereken ilkeler temelli anlayış, diğeri "yüz" kavramına dayalı anlayıştır.

Bu çalışmada Leech'in Nezaket İlkeleri kuramı esas alınacaktır. Türkçe literatürde az sayıda çalışmaya konu olan nezaket kuramı ışığında, edebi bir metin olan Suat'ın Mektubu'nun başkahramanının nezaket stratejisini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: nezaket kuramı, edimbilim, sosyal psikoloji, söz edimleri, Ahmet Hamdi Tanpınar

Abstract

Social identity is a structure that is rebuilt every day during and through the use of language. The choices made while using the language reflect the speaker's assumptions, intentions and perceptions. Besides, behaviour patterns related to language use are social tools that help orient the communication and shape the feelings and thoughts of the addressee and consequently his/her behaviours as well. These aspects of language use are the cause why the speaker tries to protect his own identity as well as the identity of the addressee or of the 'other' which may be, or may not be physically present. One of the reasons for this effort is to avoid exposure to unwanted linguistic behaviour, thus to protect the face. An individual makes this effort in the context of politeness, mostly in a dialogue. Being polite / Politeness is a social behaviour strategy that makes it easy for individuals to establish healthy and sustainable communication. Politeness is manifested through the use of language, shapes dialogue and preserves social identity; and it is a study field of pragmatics. Up to date there have been two main approaches in 'politeness theory studies'. The first approach is based on the principles that are followed/must be followed in communication and is refined/represented through the work(s) of Grice, Leech and Lakoff. The second one is based on the concept of "face".

The present study is based on the framework of Leech's Politeness Principles Theory and aims to bring out the politeness strategy of the protagonist of Suat'ın Mektubu, a literary text, according to the politeness theory, which in Turkey still remains an under-researched subject.

Keywords: *politeness theory, pragmatics, social psychology, speech acts, Ahmet Hamdi Tanpınar*

Giriş

Kişilerin dili kullanırken yaptığı seçimler ve dili kullanım şekilleri, sosyal bağlamdan etkilenen ve başkalarının davranışlarını şekillendirmek yahut değiştirmek amacıyla kullanılan araçlardır. Dili kullanmak konuşan ve muhatap arasında çeşitli sonuçlara yol açan bir eylem gerçekleştirmektir. Dil ile yaptığımız eylemler, ne söylediğimiz ve nasıl söylediğimiz, bağlamın yanı sıra muhataba göre de farklılık gösterir. Söylediklerimizin içerisinde algılarımız, varsayımlarımız ve niyetlerimiz gizlidir. Bu iç bileşenlerin sonucunda bilinçli veya bilinçsiz olarak başkalarının duygu ve düşüncelerini, dolayısıyla davranışlarını değiştirebiliriz. Bunun yanı sıra dilin benlik oluşumundaki rolü de yadsınmaz. Benliğe yönelik dil temelli psikolojik yaklaşımlar benliğin inşa alanının dil olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe göre benlik sınırlı ve tek değildir. Dil kullanımlarımız esnasında ve onların aracılığıyla sürekli yeniden yazılan bir metindir (McAdams, 1993). Konuşurun, kendinin ve muhatabının kimliğini algılayışının izlerine sahip olmanın yanı sıra onları şekillendirme ve algılatma çabasını da içeren "söz"ler, kimliğe dair zengin bilgi kaynaklarıdır. Bu nedenle, dilin bağlama ve duruma göre değişen yansımaları incelemelerde yerini almalıdır.

Dil kullanımı istemli bir eylemdir fakat konuşmacı dil ile gerçekleştirdiklerinin her zaman farkında olmayabilir. Farkında olup olmamasından bağımsız, sosyal bir araç olan dili kullanan konuşmacı; kendisinin, muhatabının ve orada fiziki olarak bulunan yahut bulunmayan ötekinin kimliğini korumak veya idare etmek için çaba gösterir. Sosyal ilişki normları içerisinde davranmayı önemseyen insan muhataplarına bedel yüklemekten, onları üzme, yaralamak, zorlamak ya da eleştirmekten kaçınır. Çünkü aynı şeye maruz kalmak istemez. Başkalarının kimliklerine ve yüzlerine dikkat ederek kendi kimliğini ve yüzünü korumaya çalışır. Bu çaba, kelime tercihinin başlayarak tümce kuruluşunda yapılan tercihlere kadar varır. Kişi, bu çabayı en çok eş zamanlı konuşmalarda sarf eder. Suat'ın Mektubu'ndaki sözler, cevabı beklenmeyen/gelmeyeceği bilinen bir konuşma olarak konumlandırılıp Leech'in Nezaket İlkeleri Kuramı ve edimbilimin bazı kavramları yorumlanarak bu çalışma gerçekleştirilecektir.

Çalışmanın Amacı, Yöntemi ve Sınırları

Edebi metinlere dilbilim kavram ve kuramlarıyla yaklaşmanın alanyazınında derinleşme ve çeşitlenmeyi sağlayacağı düşüncesindeyiz. Bu tarz metinlere henüz genç

bir inceleme alanı olan edimbilim açısından bakılması hem edimbilime katkı sağlayacak hem de metinlerin bugüne kadar farkına varılmayan cephelerini açığa çıkaracaktır. Bu çalışmanın amacı, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Suat'ın Mektubu adlı eserinde konuşucu/anlatıcı konumunda bulunan Suat'ın dili kullanırken yaptığı seçimlerin edimbilimin nezaket kuramı bağlamında incelenmesi yoluyla Türkoloji'ye, Dilbilim'e ve Yeni Türk Edebiyatı çalışmalarına katkı sağlamaktır.

Suat'ın Mektubu yazarı tarafından yayınlanmış bir eser değildir. Tanpınar, eser üzerinde çalıştığı, ekleme ve çıkarmalar yaptığı esnada vefat etmiş, geriye eserle ilgili aldığı notlar kalmıştır. Bu inceleme, Suat'ın Mektubu adlı eser için yazar tarafından alınan notlarda üzeri çizili olmayan kısımlara dayanmaktadır. Eser, Leech'in nezaket kuralları kapsamında yer verdiği altı temel ilke ve buna bağlı olarak belirttiği dil-içi ve dil-dışı diğer ilkeler bağlamında incelenirken uygun yerlerde Grice'in İşbirliği İlkeleri'ne ve edimsöz kavramına göndermeler yapılacaktır. Dil kullanımları esnasında yapılan tercihleri anlık konuşma içinde incelemek en ideal yöntem olsa da Suat'ın mektubunu cevabı beklenmeyen/gelmeyeceği bilinen bir konuşmada nezaketin nasıl tezahür ettiğini göstermesi bakımından değerli bulmaktayız. Bu makale bir kuramın doğrudan uygulaması değildir. Bu çalışmada, yukarıda da belirtilen kuram ve kavramlardan yararlanılarak mektup üslubunda yazılmış bir edebi eserin karakteri olan Suat'ın nezaket stratejisi, muhatabı bağlamında tespit edilecektir. Mektuptan yapılan tüm alıntılar Handan İnci başkanlığındaki ekip tarafından yayına hazırlanan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Suat'ın Mektubu (Tanpınar, 2019: 58-145) adlı kitabında yer almaktadır. İnceleme kısmında sadece sayfa numarası belirtilecektir.

1. Kuramsal Altyapı

Morris, erken dönemli ve alan açan eserinde edimbilimi, göstergebiliminin bir alt dalı olarak ele alır. Sözdizim ve anlambilimden sonra üçüncü bir inceleme alanı olarak "işaretler ve onları yorumlayanlar arasındaki ilişkilerin çalışması" (Morris 1938: 6) şeklinde tanımlar. 1960'lara kadar ne olduğu tam olarak anlaşılamayan bu alandan dilbilimciler uzak durmuşlardır. Her ne kadar Morris tanımında göstergebilimiyle ilişkisini ortaya koyarken ayrımını yapmış olsa da edimbiliminin ayrı bir disiplin olarak ele alınabilmesi için anlambilimle olan sınırının kesin biçimde belirlenmesi gerekecektir (Demirezen 1991: 281). Çeşitli nitel ve nicel çalışma alanlarıyla kavram ve kuram paylaşımı yapan edimbilimin geniş bir inceleme alanına sahip olmasından dolayı pek çok tanımı yapılmıştır. David Crystal'ın kısa ve kapsayıcı tanımı şöyledir: "Edimbilim, bizim toplumsal etkileşim esnasında dille ilgili tercihimizi belirleyen faktörleri ve tercihimizin başkaları üzerindeki tesirlerini inceler." (Dervişcemaloğlu, 2020: 1).

Edimbilimin çok sayıdaki alt dallarından bir tanesi de nezaket incelemeleridir. Nezaket incelemeleri, dil yoluyla saygı göstermenin yanı sıra genel olarak dil edimlerinin, konuşurun hem kendinin hem muhataplarının sosyal kimliğini koruma

yahut güçlendirme çabasına ve muhatabını ve diyalogu şekillendirme yöntemine yoğunlaşır. Nezaket genel anlamda toplumsal düzen ve sosyal anlaşmalarla bağıntılı biçimde ilişkilerde "uygun" olanın yapılmasıdır. Buradaki uygunluk sosyal sözleşmelere, duruma yahut amaca göre algılanabilir. Alanyazınında nezaket, her zaman "iyi" olan sebeplerle kullanılmayan bir sosyal/dilsel davranış olarak değerlendirilmektedir.

Dilbilimin bakış açısıyla nezaket kavramını kuramsal olarak inceleyen ve nezaket ilkeleri üzerine önerilerde bulunan ilk araştırmacı Robin Lakoff (1973)'tur. Günümüzde yaygınlık kazanmış anlayışları oluşturan çalışmalar Leech (1983) ve Brown & Levinson'a (1978 - 1987) aittir. Dil kullanımının kişiler arası temellerini açıklamayı amaçlayan nezaket araştırmaları günümüze dek temelde iki yaklaşım üzerinden ilerlemiştir. Bunlardan ilki Grice, Leech ve Lakoff'un öne sürücüleri/geliştiricileri olduğu iletişimde uyulan/uyulması gereken ilkeler temelli anlayış, diğeri Goffman'ın ortaya attığı ve Brown & Levinson'un geliştirip kuramsallaştırdığı "yüz" kavramına dayalı anlayıştır (Işık-Güler, 2008: 23). Bu makalede Leech'in nezaket ilkeleri temel alınacaktır. Leech'in ilkelerinin dayandığı Grice'e göre bir konuşma esnasında muhataplar iletişimi sürdürülebilmek adına işbirliği yapmak zorundadır. Bu olumlu olabileceği gibi olumsuz hatta düşmanca bir konuşma da olabilir. Grice, muhatabını düşünerek gerçekleştirilen konuşmaları İşbirliği İlkeleri adını verdiği kurallar dizisiyle ele alır. Bu kurallar şöyledir;

1. Nicelik (quantity): Bu ilke sunulan bilgi miktarıyla ilgilidir. (İletişimde) bilgi alışverişinin amaçlarının gerektirdiği kadar bilgilendirici katkıda bulun. (İletişimde) bilgilendirici katkı gereğinden fazla yapma.

2. Nitelik (quality): Bu ilke "doğru" bilgi ekseninde katkıda bulunmayla ilgilidir. Üst ilke "katkının doğru olan olmasına çabala"dır. Alt ilkeler: Yanlış olduğuna inandığın şeyi söyleme. Yeteri kadar delilinin olmadığı şeyi söyleme.

3. Bağıntı (relation): Bu ilke "alakalı" olmakla ilgilidir. (İletişimde) amaca uygun ve ilgili sözler kullan.

4. Tutum (manner): Bu ilke sarıh olmakla ilgilidir. Üst ilke "açık ol"dur. Alt ilkeler: İfadelerin belirsizliğinden kaçın. Müphemlikten/iki manalıktan kaçın. Kısa ve öz konuş, sözü uzatmaktan kaçın. Düzenli/derli toplu konuş.

Bu ilkeler birbirleriyle kesişir ve birbirlerini tamamlar. Örneğin nicelik ilkesi ile bağıntı ilkesi bir bütün olarak düşünülebilir. Grice, konuşma esnasındaki etkileşimi açıklamak için bir çerçeve olan bu ilkeler dışında pek çok (estetik, sosyal veya ahlaki) ilkenin bulunduğunu ifade ettikten sonra "nazik ol/kibar ol" örneğini vererek bu ilkelerin söz alışverişi esnasında gözlemleneceğini ve sıradışı sezdirimlere yol açabileceğini söyler (Grice, 1975: 45-47). Leech, *Principles of Pragmatics* adlı eserinin "The interpersonal role of the Cooperative Principle" isimli dördüncü bölümünde temelde iki soru sorar. (i) İşbirliği İlkeleri neden gereklidir ve (ii) istek/algı ve edim

arasındaki ilişkiyi açıklamakta neden yetersizdir. Leech, bu soruları Grice'in İşbirliği İlkeleri'ni açıklayarak cevaplandırır. Sonrasında bu açıklamalar üzerinden sorduğu yeni soruları cevaplamak suretiyle kendi nezaket ilkelerinin düşünsel temellerini ortaya koyar. Bu bölümde İroni Prensibi de tanımlanır. İroni Prensibi'ne göre eğer bir kişiyi incitmek zorunda kalırsanız bunu, en azından nezaket prensipleriyle azami çatışmadan kaçınarak fakat muhatabın verilmek istenen incitici noktayı dolaylı biçimde algılamasını edimsel imkanlarla gerçekleştirerek yapmak gerekir (Leech, 1983: 79-103). Aynı eserin beşinci bölümüne Leech, nezaket prensiplerini açıklamaya, ona temel oluşturmak adına, edimsöz işlevlerinin nezaketle olan ilişkisini tanımlayarak başlar. Leech'e göre edimsözler şöyle sınıflandırılır:

- a. Rekabetçi (competitive): Edimsel amaç sosyal amaçla rekabet eder: sipariş vermek/buyurmak, sormak, istemek, rica etmek, yalvarmak vb.
- b. Şen/Keyifli (convivial): Edimsel amaç sosyal amaçla uyumlu/tutarlı olur: sunmak, teklif etmek, davet etmek, selam vermek, teşekkür etmek, tebrik etmek.
- c. İşbirlikçi (collaborative): Edimsel amaç sosyal amaçla ilgisizdir, sosyal amaç umursanmaz: bildirmek, iddia etmek, ileri sürmek, savunmak, şikayet etmek, duyurmak, tebliğ etmek,, talimat vermek.
- d. Çatışmacı (conflictive): Edimsel amaç sosyal amaçla çatışır: tehdit etmek, suçlamak, küfür/hakaret etmek, azarlamak/kınamak. (Leech, 1983: 104)

Leech, bu edimsözlerden sadece ilk ikisinin nezaketle ilişkili olduğunu söyler. Rekabetçilerin edimsel işlevi nezaketin olumsuz formunu, şenlerin/keyiflilerin edimsel fonksiyonu nezaketin olumlu formunu temsil etmektedir. İşbirlikçiler nezaketle büyük oranda alakasızdır. Çatışmacılar için ise nezaket söz konusu olamaz zira onların yapıları saldırgandır. Bu nedenle araştırmacının nazik ve kaba dilsel davranışları incelerken dikkatini sırasıyla olumsuz ve olumlu nezakete tekabül eden "rekabetçi" ve "şen/keyifli" edimsözler üzerine yoğunlaştırması gerekir (Leech, 1983: 104-105). Daha sonrasında Searle'ün (1979: 1-29) edim söz sınıflandırmasını paylaşarak bu tasnifin yönlendirciler (directive) ve zorlayıcılar (commisive) kategorileriyle ilişkili olan ve bir çeşit nezaket olarak nitelendirdiği tact (düşüncelilik, nabza göre şerbet verme, patavat) ilkesinin farklı yönlerini irdeler ve örneklerle açıklar. Bu bölüm Leech'in nezaket ilkelerinin ilkinin oluşturur (Leech, 1983: 104-130). Grice'in İşbirliği İlkeleri'ni sorgulayarak ve edimsözler ile nezaket arasında ilişki kurarak bir altyapı inşa ettikten sonra Leech, kendi nezaket anlayışını açıklamaya başlar. Nezaketin "kendi" (k) ve "diğeri" (d) olarak isimlendirebileceğimiz iki katılımcıya odaklandığını ancak katılımcıların konuşma anında orada bulunan veya bulunmayan bir "öteki"ye (ö) de nezaket gösterebileceğini hatırlatır. Ötekiye gösterilen nezakette iki durum ön plana çıkar: "ö" konuşma içerisinde olmasa da fiziken orada bulunur; "ö" ya "k'nin ya "d'nin etki/etkilenme alanındadır. Elbette "k", "d'nin "ö"sünden bahsederken kendi "ö"süne gönderme yaptığı hallerden daha nazik olacaktır. Leech, kültürler arası farklılıklar neticesinde

kişilerin kendi eşlerini bazen "k" olarak gördüğünü ve bu sebeple ona karşı rahatlıkla kötüleyci olabildiğini diğer bazı toplumlarda ise kişilerin eşlerini "d" olarak gördüğünü ifade eder (Leech, 1983: 132). Bu örnekten esinlenerek şunu söyleyebiliriz; Türk kültüründe, örneğin kişilerin eşleri/aile bireyleri/sevdikleri konumunda bulunan "ö"ler "k" tarafından "k" olarak algılanır. Bu durum aşırı korumacı/nazik tavra sebep olabileceği gibi aksine kötülemede/kaba davranmakta rahatlıkla da tezahür edebilir. Konuşmanın gerçekleştiği toplumsal şartlar da bahsettiğimiz kimselerin kendi etki/etkilenme alanındaki kimselere karşı nezaketinde belirleyici olmaktadır.

Leech, kendi ile diğeri arasındaki bedel-fayda, övme-yerme, uzlaşma-uzlaşmazlık ve sempati-antipati zıtlıklarına dayalı bir nezaket prensibi oluşturmuştur. Leech'in nezaket ilkelerini oluşturan kurallar altı tanedir ve her birinin ikişer alt kuralı bulunur:

I. Düşüncelilik (tact) ilkesi:

- a. Diğeri için bedeli en az seviyeye indirmek
- b. Diğeri için faydayı en üst seviyeye çıkarmak

II. Cömertlik (generosity) ilkesi:

- a. Faydayı kendi için en az seviyeye indirmek
- b. Bedeli kendi için en üst seviyeye çıkarmak

III. Takdir etmek/Onaylama (approbation) ilkesi:

- a. Diğeri beğenmemeyi en az seviyeye indirmek
- b. Diğeri övmeyi en üst seviyeye çıkarmak

IV. Tevazu (modesty) ilkesi:

- a. Kendini övmeyi en az seviyeye indirmek
- b. Kendini beğenmemeyi/yermeyi en üst seviyeye çıkarmak

V. Uzlaşma (aggrement) ilkesi:

- a. Kendi ve diğeri arasındaki uzlaşmazlığı en az seviyeye indirmek
- b. Kendi ve diğeri arasındaki uzlaşmayı en üst seviyeye çıkarmak

VI. Sempati (sempathy) ilkesi:

- a. Kendi ve diğeri arasındaki antipatiyi en az seviyeye indirmek
- b. Kendi ve diğeri arasındaki sempatiyi en üst seviyeye çıkarmak" (Leech, 1983: 132)

Leech bu ilkelerin her birinin eşit öneme sahip olmadığını söyler. Asimetrik ilişkiler içerisinde olan I'in II'den, III'ün IV'ten daha önemli olduğunu ve iletişimsel davranışlarda daha güçlü kısıtlamalar ortaya koyduğunu ifade eder. Bu durum nezaketin k'den çok d'ye odaklandığını göstermektedir. Ayrıca alt kurallardan a, b'den daha önemlidir ki olumsuz nezaketin (uyumsuzluktan kaçınma), olumlu nezaketten (uyum arayışı) genel olarak daha çok göz önünde tutulduğunu gösterir. Bu kurallardan doğrudan çıkarılamasa da d'ye yönelik nezaket k'ye yönelik olandan daha önemlidir.

Bu kuralların kesin olmadığını, belli bir yere kadar gözlemlendiğini ifade eden Leech, zayıf alt kurallara sık başvurulmasının "bıktırıcı" olduğu ve daha önemlisi "samimiyetsiz" olarak algılanma tehlikesini doğurabileceği hususunda uyarıda bulunur. Böylelikle İşbirliği İlkeleri bizi fazla tevazu sahibi olmaktan korurken, diğer ilkeler fazla ince düşünceli olmaktan uzak tutar (Leech, 1983: 133).

Leech bahsi geçen çalışmasında bu kuralların her birinin çeşitli cephelerini ayrı ayrı örneklerle açıklar, birbirleriyle kesişme ve farklılaşma yönlerine işaret ederek birbirleri üzerindeki etkilerini belirtir. Kültürel farklılıklara da değinir. Daha sonrasında ilk altı ilkeye nazaran daha az etkili yan ilkeleri ve kavramları açıklar:

- Dildışı kurallar (konuşmanın içeriği değil nasıl/ne zaman/nerede yapıldığı).
- İlişkisel ilke (phatic: sessizlikten kaçınma/konuşmaya devam etme).
- İroni ilkesi (irony: kaba olmanın nazik yolu).
- Takılma ilkesi (banter: nazik olmanın kaba yolu).
- Abartı (hyperbole: abartma, fazlasını söyleme).
- Hafifletme (litotes: olumsuzlu olumlu ifadeyle iletme/bir düşüncüyü zıttının olumsuzluğuyla ifade etme).
- Merak ilkesi (interest: tahmin edilemez/ilgi çekici olanı söyleme).
- Polyana ilkesi (iyi tarafından bakmak/ pesimizmden uzak durmak/hoşa gitmeyecek konulardan kaçınmak).

Bu ilke ve kavramların birbirleriyle, diğer nezaket ilkeleriyle ve işbirliği ilkeleriyle ilişkisi açıklandıktan sonra onlar önem hiyerarşisinde sıralanmaktadır (Leech, 1983: 139-149). İnceleme kısmında bu örnekler ve açıklamalar ışığında değerlendirmeler yapacağız fakat bu örnekleri ve açıklamaları ayrıntılarıyla paylaşmak bu makalenin sınırları dışındadır.

Temel Prensipler	Üst-düzey Prensipler	Yardımcı İlkeler
İşbirliği Prensipleri		Nicelik Nitelik Bağıntı Tutum
Nezaket Prensipleri		(Düşüncelilik Cömertlik) (Takdir etme/Onaylama Tevazu) Uzlaşma Sempati İlişkisel?
	İroni Takılma	
Merak/Şaşırtma Prensipleri Polyana Prensipleri		

Tablo 1. Kişilerarası Retorik (Leech, 1983: 149)

2. İnceleme

Suat, rüyalar göz ardı edilirse, metinde iki kişiye hitap eder: Mümtaz ve Vapurdaki Kız. Bu çalışmada Suat'ın bu kişilere hitabı esnasında sergilediği nezaket stratejisi ele alınacaktır. İnceleme esnasında dil dışı unsurların ve bağlamın göz önünde bulundurulması gereklidir. Zira Suat'ın Mektubu'nda konuşmanın gerçekleştiği yani mektubun bulunduğu yerin Mümtaz'ın Nuran ile mesut bir hayat kurmaya hazırlandığı ev olması önem arz eder. Bunun yanı sıra Suat'ın eve gizlice girmesinden doğan üslup göz ardı edilemez. Suat'ın vapurdaki kızla olan zamana yayılmış diyalogunun başından sonuna değişim gösteren niyeti/niyetleri de yorumlamada dikkate alınmalıdır. Bu nedenle dil dışı unsurlara ve bağlama da göndermeler yapılacaktır.

2.1. Mümtaz'la Konuşurken

2.1.1. Mümtaz'a Yönelik Strateji

Konuşma, Suat'ın yaptığının farkında olan kişilerde görülür nitelikteki özeleştirici sezdirimiyle başlar: "Bu mektubu okuduğum zaman hakkımda ne düşüneceğini bilmiyorum değilim." (s. 59) Özeleştirici yapmak karşındaki kimseyle uzlaşmaya (Vb) ve onunla sempatiyi yükseltmeye/antipatiyi azaltmaya (VIa-b) çabalamaktır. "Kendini öldürmek için el âlemin evini seçmek, herhalde beğenilecek bir hareket değil." sözlerindeki "herhalde" ifadesi bedeli diğeri için yükselten ve düşüncelilik (tact) ilkesine aykırı davranışını hafifletmek için yapılan bir seçimdir. Her ne kadar intihar mektubu cevabı beklenmeyen bir konuşma olması hasebiyle konuşmayı sürdürme prensibine aykırı olsa da söyledikleri ve şaşırtıcı söyleyiş biçimiyle karşısındaki kişiye konuşmayı sürdürme -bu durumda okuma- ihtiyacı yaratan (merak/şaşırtma prensibi) Suat, "Hele bu işin yapıldığı evin sahibi..." (s. 59) diyerek Mümtaz'la uzlaşmayı yükseltmenin (Vb) yanı sıra onu içine düşürdüğü duruma üzüldüğünü göstererek antipatiyi düşürmeye (VIa) çabalar. Uzlaşma/sempati çabasının (Vb-VIb) diğer bir örneği de "Ne kadar hiddet etsen yeridir." (s. 59) sözleridir.

Mektubun çeşitli cümlelerinde Suat, itiraflarda bulunur; bir iç dökme olan bu tek taraflı konuşmada kendince şaka olduğunu düşündüğü, Mümtaz'ın evine gizlice girip çıkma eyleminin itirafından sonra önce takdir etme/onaylama (IIIa-b) ilkesine ters bir ifade kullanır ama hemen ardından ona bir iltifatta bulunarak bu ilkeyi destekler: "Aramızda ilk önce benim tarafımdan yapılan bir şaka vardı. Evine sen yokken girip çıkmak, o kadar gülünç bulduğum hayatımı yakından seyretmek, seni doya doya tanımak hoşuma gidiyordu." (s. 59) Bu sözlerin ardından bir ruhsal karmaşa gözlemlenir. Suat iki kere, önce kendini beğenmediğini ifade eder ardından acınmak istemediğini söyler. Bu gitgel nezaketin korunamayacağı imasında bulunmanın yanı sıra Suat'ın nezaket stratejisinin mahiyetini gösterir. Ayrıca kendini beğenmediğini ifade ettiği sözleri b grubu (düşük etkili) ilkelere aittir: "... beni mağlup ettiler. (IVb) Şimdi sakınılmazın karşısındayım. Sakın bu satırları okurken bana acımağa kalkma!

Bu son eşliğinde, düşüncelerim ne olursa olsun bil ki ben eski Suat'ım. Hayatla tutuştuğum bahsimde bu kadar erken ve hatta gülünç şekilde kaybettiğime (IVb) elbette müteessirim. Fakat herhangi bir insanın acımasına razı değilim." (s. 59)

Bu sözlerden sonra Suat açıklama çabası içerisine girerek yaptığı şeyin kaçınılmaz olduğundan, kaderin adım adım onu bu duruma sevk ettiğinden bahseder. Bu mazeret bildirmenin ardından Mümtaz'la arasındaki sempatiyi artırmak (VIb) adına şu sözleri söyler: "Zavallı Mümtaz, ne kadar bedbahttın o gün! Yüzün sapsarıydı ve gözlerinde ağlamak ihtiyacı vardı. ... O gün senin ızdırabına şahit oldum." (s. 63).

Suat'ın nezaket ilkelerini kullanımına bir örnek olarak hemen bu sözlerinin ardından "Fakat darılma! Bu akşam bu mektubu yazmam da gösteriyor ki asap dediğimiz şey bozulmak içindir." (s. 63) gibi saldırganlığın mizahla yumuşatıldığı bir cümle kurması gösterilebilir. Suat bu sözlerle ardından gelecek olan ironiyi hazırlık yapmaktadır. İroni samimiyetten doğan bir üslup tercihidir. Bu tercihte kişiler açıkça yanlış/yalan/kaba olduğu belli olan şeyleri saldırgan biçimde dile getirerek kaba olanı varsayımsal yakınlığın verdiği güçle nazik şekilde ifade ederler. Suat, ironik şu cümlelere "hakikaten" gibi inandırıcılığı destekleme çabasını gösteren bir sözle başlayıp yine aynı sözle aralarındaki antipatiyi yükselterek bitiriyor: "Hakikaten istediğim bir şakadan başka şey değildi; kuvvetlice şaka. Fakat öyle bir şaka ki, senin libidik kafana, o acaip masal torbasına yerleşsin ve peyzaja hakim, onu zapt etmiş bir harabe gibi ömrünü oradan idare etsin! - Hakikaten." (s.63-65) Böyle açık bir nezaketsizliği samimiyet algısına ve inşasına yorabiliriz. Devamında Suat, kendini beğenmeye örnek cümleler söyledikten sonra ev üzerinden Mümtaz'a yönelik beğenme (IIIb) cümleleri sarf eder: "O zaman eve giriyor, holde oturuyor, bu harikulade atmosferi, tıpkı senin İstanbul peyzajı için kullandığın metodu taklit ederek adeta kokluyor, onunla dolmağa çalışıyor, onun bende konuşmasını istiyordum." (s. 65)

Suat'ın "Sevmesem bile düşüncesine alışık olduğum bir kadının...." (s. 71) diyerek bahsettiği Nuran'ı Mümtaz'a ait bir "öteki" olarak değerlendirebiliriz. Suat, Mümtaz'a bu ötekiyi sevmediğini/beğenmediğini gösteren bu sözleri söyledikten sonra ötekiyle arasındaki ilişkiyi beğenmediğini evdeki eşyalardan mülhem biçimde şöyle ifade eder: "... -hülasa alelâdenin ta kendisi bir yığın şey. Ve aşkınız da böyle idi." (s. 71). Bu sözün ardından ilişkilerinin hayalinde "sıcak" ve "derin" olduğunu söyleyerek önceki sözlerinin etkisini hafifletir.

Mümtaz'ın müsveddelerini okuduğu ve onda hiç istidadın olmadığını söylediği satırlar açıkça kabadır ancak bu sözleri tavsiye tavrıyla yapıyor olması dil-içi nazarla bakıldığında kendine bedel yaratmadan karşı tarafa fayda sağlamak amacını taşınmasıyla üslubu yumuşatır denilebilir. Bu bölümdeki ilgi çekici bir ifade de "Daha okurdum; bilirsin seni beğenmem, fakat severim!" (s. 73)'dir. Bu cümle muhatabı beğenme ilkesine (IIIa-b) aykırıdır ancak sonundaki sev- fiili uzlaşmazlığı (Va) en aza indirmeye yöneliktir.

Suat, kendini beğenmeyi en aza indirme ilkesini (IVa-b) çiğnediği "Bu kadar kalabalığı kendinde taşımanın, sonra da tek bir insan olarak yaşamanın güçlüğü!" (s. 75) cümlesinin ardından bizi insan yapan bir takım hasletlerle ilgili "ibretli" bir hikaye anlatır. Devamında "Tabii sen ucuz felsefe diyeceksin; ve bana güleceksin." (s. 77) diyerek aynı ilkeyi tamir eder.

Suat'ın kendini beğenmemeyi/yermeyi en üst seviyeye çıkarmak (IVb) ilkesini kullanımının en sarih örneği şu cümlelerdir: "... bu zavallı dostunda kaç türlü insan var, tasavvur edersin? Suat Bey; Dinsiz ve münkir, mistik, şaşırtmaktan hoşlanan adam, hissî insan, maskara, ciddî iş adamı, rate aktör, hiç olmazsa dış tarafı kurtarmağa çalışan aile reisi, sinik çapkın... daha sayayım mı Mümtaz?" (s. 81). Kendine karşı acımasız olduğu sözlerin ardından nezaketsizliğin yükselişine tanık oluruz. "Sen o kadar afif insansın ki!..." (s. 83) ifadesi ise muhatabı iffetli olarak nitelermiş gibi görünürken içerisinde beğenmemeyi barındırmasıyla ironi ilkesine bir örnektir. Ardından hem Mümtaz'a hem Nuran'a yönelik çok açık kırıcı ifadeler gelir: "Nuran'ın anahtarını bulduğum geceye, hatta sizleri tanıdığım güne lanet ediyordum." (s. 87) Bu cümlenin ardından önceki cümlede bahsettiği pişmanlığı da devam ettiren kendini beğenmeme tespit edilir: "Kendimi bir çamaşır dolabında kirli çamaşırları karıştırırken burnunu akrep sokan bir köpeğe benzetiyordum."(s. 87)

Kızla geçirdiği gece gördüğü rüyayı Mümtaz'a anlatırken rüyada ne kadar zor durumlar içerisine düşse de kendini beğenmediğini gösteren hiçbir ifadenin olmaması dikkate değerdir. Bu durum Suat'ın kendi kimliğine olan bakışına delil olarak değerlendirilebilir. (s. 121-125)

Suat, mektubun sonlarına doğru yaklaşırken mektubun başında da kendini gösteren özeleştiriyeye başlar, şu cümlelerde kendinde beğenmediği özelliklerini doğrudan söylemektedir:

"... dahi bir kadın arayıcısı olmaktan beni kurtaramamıştı. Ten hazlarının her nev'ini tattım. En adilerinden en çok lezzet aldım. Yalan söyledim; hile yaptım; rıyanın içinde yüzdüm ve eğlendim. İçimde büyük bir açlık olmasına rağmen eğlendim." (s. 131)

"Bir taraftan küçük zevklerinin adamı olacaksın! öbür taraftan güzeli ve büyüğü seveceksin! bu kabil değildir! Er geç makine bir yerde durur!" (s. 133)

2.1.2. Öteki'ye Yönelik Strateji

Suat mektup boyunca Mümtaz'la konuşurken ötekiye karşı bazen acıyan, anlayışlı bazen alaycı ve küçümseyici bir tavır takınır. Helmine'den ve sokaktaki insanlardan bahsederken "biçare" kelimesini kullanması, üstelik bunu bir yakınlık sebebi olarak görmesi tevazu (IVb) ilkesi bağlamında dikkate değerdir. (s. 67) Romancılardan bahsederken onların insanı algılayışındaki sakatlıktan söz ederek onları beğenmediğini (-IIIa-b) belirtir.

Kendi etki/etkilenme alanında bulunan karısının, onun "kepaze şekilde" (s. 79) öldüğünü işitince vereceğini farz ettiği tepkiyi söylerken kendisinin etki/etkilenme alanındaki ötekiye beğenmediğini (-IIIa-b) ima eder: "Karımı sen tanırsın, o hayatta anlatacak bir kederi olunca kendisini bulanlardandır. Birdenbire ne kadar değişir, el yüz her şey tazelenir. Hiçbir hatibe nasip olmayan bir talakatla söz, işaret, feryat, sızlanma birbirine karışır." Ayrıca Mümtaz'a karısı hakkında beğenmeme/takdir etmeme göstergesi olarak yorumlanabilecek ve merak/şaşırtma prensibine örnek olan şu cümleleri kurar: "Fakat Afife cennetin anahtarlarını hakikaten ellerinde tutan nadir insanlardandır. Onunla birkaç sene bir arada oturup ta cennetlik olmamak imkansızdır." (s. 89)

Mümtaz'la konuşurken "öteki" olan İhsan'ın hiç kimsenin itiraz edemeyeceği cümleler kuruşundan alaycı bir üslupla bahseder: "Evet itiraz kabul etmemesiyle gülünç, kat'i birkaç cümle." (s. 79) Onun o sözlerini taklit etmeye çalışıp kendince beceremedikten sonra "Fakat İhsan taklit edilmiyor. Sakın bunları söyledim diye İhsan'ı sevmediğimi sanma! o büyük adamdır Suat. Hem çok büyük adam. Yalnız tek bir kabahati var; kitap gibi konuşuyor. Hatta kitap gibi düşünüyor, ne dehşetli şey değil mi? Kitap gibi düşünmek! yani tecrit ve tasnif ederek, varılacak yeri bilerek..." (s. 81) Bu sözler, başta alaycı bir üslupla bahsettiği ötekiye sevdiğini ifade ettikten sonra yine beğenmediğini ileten mesajlar taşır. Suat'ın zihinsel karışıklık gibi görünen bu tavrını nezaket stratejisi olarak değerlendirmek mümkündür. Daha sonrasında sarf ettiği şu sözler hem kendini hem diğerini hem de ötekiye beğenmemeyi göstermektedir: "Ben bir labirentte dolaşır gibi konuşurum. Sen bir saat rakkası gibi iki haddin arasında gidersin. O ise daima terkinin peşinde. Düşüncesinin ışığında ve düşüncesinin yolunda muayyen hedefe doğru yürür gibi konuşur." (s. 81) Bu karşılaştırma cümlelerinde beğenmemeyi bahsedilenler arasında eşitleyen bir yan bulunur. Mümtaz'la konuşurken İhsan'a karşı beğenmemeyi (IIIa-b) ifade eden diğer sözler ise Kız'la geçirdiği gecenin başındaki emellerine ulaşamadan yatağa gidişini anlattıktan sonra İhsan gibi konuştuğunu fark ederek sarf ettiği "İhsan'a benzediğim için pek mahcubum. Fakat ne yapayım?..." (s. 119)'dır.

Suat, Mümtaz'a rüyasında gördüğü küçük kızdan bahsederken ne iyi ne de kötü bir şey söyler. (s. 85-87)

2.2. Vapurdaki Kız'la Konuşurken

Leech'in Nezaket İlkeleri temelde konuşma esnasındaki söz kullanımlarının incelenmesine dayanır. Çünkü konuşmanın anlamı, sarf edilen sözlerden çok onların konuşmadaki söz sırası içindeki konumunda bulunur. Suat'ın Mektubu'nda rüyalandaki kısa diyalogların dışında iki insan arasındaki tek diyalog Suat ile Vapurdaki Kız arasında gerçekleşir. Kız ile konuşmanın yer aldığı bölümün öncesinde Suat, Mümtaz'a kıza yönelik beğenmesini (IIIb) dile getirir: "Daha ziyade safiyetinden gelen garip bir çekiciliği, büyük yeşil gözleri, oldukça hoşça giden ve insanı şaşırtan bir

sokulganlığı vardı." (s. 91). Suat, Kız'ı (ve Kız'a) küçümsediğini ve ona çocuk muamelesi yaptığını hissettirse de doğrudan Mümtaz'la konuşurken Vapurdaki Kız'a karşı beğenmediğini belirten cümleler kullanmaz. Şu cümlede küçümseyen tavrı ve beğeniyi aynı anda görebiliriz: "Belki de bu benim onu çiğneyip geçmemenden, zaaflarına hürmet etmemden olmuştu. Fakat bunun böyle olması da yine onun kuvvetinden geliyordu." (s. 127). Kız hakkında sarf ettiği "Söylediklerimin hepsine en umulmadık cevaplar veriyordu." (s. 97) sözleri Suat'ın muhatabın merak prensibini iyi kullanımından etkilendiğini gösterir. Bu bölümde Suat'ın Kız'la konuşurken nezaket ilkelerini stratejik olarak nasıl kullandığı incelenecek; Kız'ın Suat'a yönelttiği sözlerin mahiyetinden bahsedilecek ancak örneklendirilmeyecektir.

2.2.1. Vapurdaki Kız'a Yönelik Strateji

Suat, vapuru kaçırın kızı, otelde kalması tavsiyesini vererek kendine bedel yaratmayan faydaya yönelse de hemen ardından bedeli kendisi için yükselten (IIb) şu cümleleri kurar: "... sakın para için endişe etmeyin..." (s. 91) Kızın, şen bir edimsöz olan "Teşekkür ederim." ile cevaplandığı bu teklifin ardından Suat'ın sarf ettiği şu sözler, cömertlik ilkesinin (IIa-b) her iki alt ilkesine birden uygundur yani diğeri için faydayı artırırken kendi için bedeli yükseltmektedir: "O halde, dedim, tek bir çareniz var, o da benimle beraber gelip bizim evde kalmak." (s. 93) Suat, Kız'ın uzlaşmayı en üst seviyeye çıkarmaya yönelik (Vb) ve kendini beğenmemeyi en üst seviyeye çıkarmaya (IVb) yönelik sözlerine, bir iltifat ile cevap vererek (IIIa) karşısındakinin yüzünü korumaya çalışır. Fakat Kız'ın kendisine yönelttiği beğenmemeyi de örtük biçimde kabul etmiştir: "Üstünüze ehemmiyet vermeyin; başınız herkesi kıskandıracak kadar güzel, dedim." (s. 95)

Sonrasında Suat, niyetleri doğrultusunda, sözlerle dünyayı eşitleme çabası olarak değerlendirilebilecek ısrar ifadeleri kullanır. Kız'a dair niyet değiştirici gerçeği öğrenene kadar ısrarcı tutumunu ileri-geri yaparak sürdürür. Suat'ın içki içme teklifini reddeden Kız'a Suat'ın ısrar etmesi bağlamında gelişen diyalog nezaket ilkelerinin kullanımına dair aydınlatıcı bir örnek ortaya çıkarır. Bu bölümde Suat uzlaşmazlığı yükseltmesine karşın Kız, uzlaşmayı artıran (Va) ifadeler kullanır. Suat tekrar aynı şeyi yapar ancak Kız -o anda Suat'ın bilmediği bir sebepten- mahzunlaşır ve uzlaşmazlığı yükseltir. Bunun üzerine Suat "müsaade" isteyerek uzlaşmayı artırır (Va) ve karşılığında kızın uzlaşmazlığı en aza indirdiği (Vb) görülür:

"(S) -Ama nasıl olur?

(K) -Öyle işte... İsterseniz siz de içmeyin, yani bu akşam böyle olsun diyorum. Zaten ben hiç içki içmedim.

(S) -İyi ya bu akşam başlamış olursunuz...

Yüzü birden bire mahzunlaştı.

(K) -Bu akşam sırası değil; çok yorgunum!

(...)

(S) -Bari benim bir kadeh içmeme müsaade edin!

Saçlarını sallayarak cevap verdi.

(K) -Mademki o kadar çok istiyorsunuz... fakat az için olmaz mı?... bir de raki olmasın. Rakının kokusu hoşuma gitmiyor." (s. 97)

Tanpınar'ın "Ne lüzum? Kaldırmayı düşünelim" (s. 99) notunu yazıp sonrasında notun üzerini çizdiği bölümde Kız'a iltifat edilirken Suat'ın kafasında tipleştirdiği kadınlara karşı nazik olmayan sözler sarf edilir. Ardından merak/şaşırtma prensibini iyi kullandığını düşündüğü Kız'a karşı Suat da aynı ilkeyi beğeniyle birleştirerek uygular.

"(S) -Siz dedim, ilk defa böyle bir yere geldiğinizi söylüyorsunuz... Halbuki çok rahatsızsınız.

(K) -Bana bakmayın... Ben çok tabii insanımdır.

(S) -Kaç yaşındasınız? diye sordum.

(K) -Yirmi iki...

(S) -Çok güzel olduğunuzu biliyor musunuz?" (s. 99)

Kız'ın ara ara mahzun olmasının nedeninin, annesini on gün evvel kanserden kaybetişinin, ortaya çıkması Suat ve Kız arasındaki zamana yayılan konuşmanın kırılma noktasıdır. Bu bilgiyi edindikten sonra Suat ardı arkası kesilmeyen ısrarcı tavrından pişman olur: "Birdenbire tavan başıma çöker gibi oldu. Bütün o içki ısrarlarım, gözlerime koymak istediğim şeytanî bakış... yarabbim!" (s. 101). Fakat bu nedametten sonra düşüncelilik ilkesi ve sempati ilkesinden kaçınan bir tavır sergiler; karşılaşmalarında eve gitme teklifini kabul edişini sorgulayarak başlar: "Belki de yatacak bir yeriniz vardı? yani sizi götürebileceğim bir yer..." (s. 103). Ardından acısı taze olan kimseye "Anneniz çok ızdırap çekti mi?.." (s. 105) diye sorar ve annesinin son anlarını ona tekrar anlatırarak yarasını tazeler. Nihayetinde dili kullanırken yaptığımız tercihlerin muhatapta yarattığı etkiyi düşündüğümüz varsayımına dayanan iletişim ilkelerine aykırı bir şekilde "Ağlamayın! dedim. 'Ağlamak birşeye yaramazki... Düşünmeyin bunları!'" (s. 105) sözlerini sarf eder. Birkaç satır sonrasında da bu tavrının açıklaması gelir: "Hayatımda en az sevdiğim şey teselli etmek, ızdıraba ortak olmaktır." (s. 105). Bu açıklama Suat'ın acı haber sonrası düşüncelilik ve sempati ilkelerine aykırı davranarak konuşmayı kendi isteklerine göre şekillendirdiğini gösterir yani açıklama ile Suat'ın dil kullanımı tutarlıdır.

Nezaket bağlamında nötr bir takım konuşmalardan sonra Kız'ın müzik dinleme, diskleri bulma mevzusunda ona düşüncelilik ilkesine ters biçimde davranması ve ardından evin onun evi olmadığını gerçeğini yüzüne vurması üzerine Suat dil-içi verilere bakarsak kabalaşır:

(S) -Size ne? dedim. Yatacak yeriniz yoktu. Sıcak bir yer buldunuz... gerisini düşünmeyin.

(K) -Evet ama tanımadığım insanın evinde yatmağa hakkım yok!...

(S) -Beni de tanı mıyordunuz!... (s. 109)

Yazılı metin üzerinden Suat'ın bu sözleri nasıl bir tavır ve ses tonuyla söylediğini bilmemiz mümkün değildir. Ancak "size ne?" ve "beni de tanı mıyordunuz!" uzlaşmazlığı artırır, "yatacak yeriniz yoktu" olumsuz bir durumu hatırlatır, "gerisini düşünmeyin" emir kipinde kurulmuş bir ifadedir ve konuşma bağlamında sempatiyi azaltır.

Diyalogunun devamında Kız'ın ilgisini Nuran'ın fotoğrafı celb eder. Bu bölüm Suat'ın kızı sorguya çekmesi şeklindedir. Bu bölümde Mümtaz ve Nuran yahut kendisi hakkında olumlu veya olumsuz hiçbir şey söylemeyen Suat, Kız'ın Mümtaz ve Nuran hakkında söylediği güzel sözlere karşılık vermez, işbirliğine katılmayarak konuyu kendisine çevirir.

2.3. Mektubu Bitiriş

Konuşmanın nasıl başladığı kadar nasıl sonlandırıldığı da büyük önem taşır. Bu bağlamda Suat'ın mektubunu bitirişinde takındığı tavrın dilin kullanılırken yapılan tercihler bağlamında değerlendirilmesi önemli veriler sağlamaktadır. Tanpınar'ın notlarına baktığımızda Suat'ın Mektubu'nu iki farklı şekilde sonlandırmayı düşündüğünü görürüz. Bu metinlerin ikisinin de üstü çizilmemiş, bir tercih yapılmamıştır.

İlkinde, Suat kaderin kaçınılmazlığı üzerine düşüncelerini anlattıktan ve evden "kaçamadığını" söyledikten sonra birden şöyle devam eder: "Mektubumun sonuna geliyorum. Yarın öbürü gün eve döndüğünüz zaman, bir ip te sallanan bir adamla karşılaşacaksınız! Belki Nuran beraberinde olacak! Sizi hakkımdaki düşüncelerinizde tamamiyle serbest bırakıyorum. İster bana acıyın ister deli deyin! Fakat daha iyisi var, beni anlamaya çalışınız. Bunu galiba İhsan yapacak. Fakat kimbilir ne kadar tatsız şekilde..." (s. 137) Bu bölümde kullanılan "Sizi hakkımdaki düşüncelerinizde tamamiyle serbest bırakıyorum." (Vb), "İster acıyın ister deli deyin!..." (IVb-Vb), "Fakat daha iyisi var, beni anlamaya çalışınız." (Vb) sözleri yapılan şeyin fenalığının farkında olmayı ve bir uzlaşma arayışını göstermektedir. Bunların üzerine ötekiye (İhsan) yönelik bir beğenmeme ile hedef saptırılmaya çalışılmıştır.

İkincisinde, uyanıp Kız'ın gittiğini gördüğü günün akşamı dışarı çıkan Suat, önce boşanma davası açtığı karısıyla barışmayı düşünür. Sonra bunun nafile olduğuna kanaat getirir. Bu vazgeçişle aklına düşen Kız, otele gitmeye niyetli olan Suat'ı Mümtaz'ın evine sürükler. O geceyi ve ertesi geceyi divanın üzerinde geçiren Suat, kendisine verdiği üç günlük mühlet dolunca mektubu yazmaya başlar. "Makine" üzerine birkaç söz sarf ettikten sonra şöyle devam eder: "Bilmem bundan sonrasını

yazmağa lüzum var mı? Dışarıda kar yağıyor. Pencerelerde rüzgâr var. Ben artık sobayı yakmaktan vazgeçtim. Bu acayip oyunu bitirmek istiyorum." Bu makalenin inceleme konusunun dışında olsa da "bilmem", "lüzum var mı?", "Ben artık" ve "acayip" kelimelerine ve bunların anlam havzalarına dikkat çekmek gerektiğini düşünüyoruz. Suat konuşmasını şöyle sonlandırır: "Size hiç de hoşunuza gitmeyecek bir sürpriz hazırlıyorum. Buna hakkım olmadığını biliyorum. Fakat bu evi terk ettiğim andan itibaren tekrar makinenin içinde düşeceğimi de biliyorum. Onun için hakkımda ne düşünürseniz düşünün! Temenni ederim ki eve Nuran'la beraber gelmezsiniz. Onda bu hikayemle bir hayali yaktığımdan çok müteessirim. Kendisini sevdiğimi sanıyordu. Emin olun ki hiç kimseyi sevmiyorum. Kabil olsa idi, elimden gelse idi insanlığın kendisini severdim. Fakat senin dediğin gibi kudretleri için değil, mahkûm talii için. Hoşça kalın." Bu satırlarda Suat, yaptığı eylemin karşısındakine yükleyeceği bedelin farkında olduğunu gösterir şekilde özür dileyip mazeret bildirecek gibi yaptıktan sonra aslında tam tersine karşısında yarattığı bedeli umursamadığını göstermektedir. Hemen ardından şaşırtmayı bu sefer Nuran üzerinden gerçekleştirmekte, onun üzerindeki bedeli düşündüğünü gösteren sözlerin ardından "Kendisini sevdiğimi sanıyordu." ifadesiyle kendini yüzünü korumaya çabalar, ardından olumsuzluğu genele yayararak hafifletir. Uzlaşma arayışıyla başladığı konuşmayı Mümtaz'la aynı düşünmediğini belirterek yani uzlaşmazlığı çoğaltarak bitirir.

Sonuç

Vb x2	Vla-b	Vb- Vlb	Vla	Vb	IIIa- b	IVb x2	VI b	IIIb	IIIb	Va	IVa-b	IVb	IVb x3
				-IIIa-b			-IIIa-b	-Vlb	-IIIa-b	-	-IIIa-b x2	-IVa-b	-IIIa

Yukarıdaki görselde Suat'ın Mümtaz'la konuşması boyunca nezaket ilkelerini kullanım sıralaması verilmiştir. Tabloda nezaket ilkelerine uygun sözler üst satırda, ilkelerin aksi biçimdeki dil kullanım tercihleri alt satırda gösterilmektedir. Bu tabloya göre Suat, uzlaşmayı ve empatiyi artırmaya yönelik bir başlangıç yapmıştır. Ardından muhatabı beğenmemeyi gösteren ifadeler kurmuş hemen ardından aynı ilkeyi tamir etmiştir. Tevazu ilkesini kullandıktan sonra muhatabıyla sempatiyi en üst seviyeye çıkarmaya çabalamış fakat sonrasında muhatabını beğenmediğini gösteren ve sempatiyi düşürecek dilsel tercihler yapmıştır. Muhatabı övmeyi en üst düzeye çıkardıktan sonra onu takdir etmediğini ifade etmiştir. Sempatiyi düşürecek sözler sarf etmiş, muhatabı övmüş sonra tekrar onu takdir etmediğini/beğenmediğini gösteren iki ifade sarf ettikten sonra uzlaşmazlığı en az seviyeye indirmiştir. Ardından tevazu ilkesini önce bozup sonra tamir etmiş, kendini beğenmediğini göstermiş ve ardından muhatabı beğenmediğini ifade etmiştir. Mektubun sonuna doğru geldiğinde üç kere ardı ardına kendini beğenmemeyi en üst seviyeye çıkardığı görülmektedir. Mektubun muhtemel sonları bu görsele dâhil edilmemiştir. Bu sonların ilkinde uzlaşmayı artırarak bitirirken ikincisinde uzlaşmazlığı en üst seviyeye çıkararak konuşmasını sonlandırır. Bu dil davranışları Suat'ın konuşmaya uzlaşma arayışıyla başladığını ancak

devamında kendini açıklama ihtiyacı ve kendi yüzünü koruma çabası arasında gidip geldiğini göstermektedir. Nezaket ilkelerini önce çiğnemekte ardından telafi etmektedir. Bu strateji metin boyunca devam eder. Bu durum, konuşurun ona karşı mahcup olduğu, değer verdiği, samimiyet hissettiği ancak takdir etmediği bir muhatapla konuşması esnasında kendi sosyal kimliğini korumaya çalışma stratejisi olarak görülebilir. Metin, muhtemel sonların ilkinde başlangıçla muvafık biçimde uzlaşma arayışıyla diğerinde süreci doğrular şekilde uzlaşmazlığın en üst seviyeye çıkarılmasıyla nihayete erer.

IIb	IIa-b	IIIa	Vb	IIIb
			-Va x2	-Ia-b -VIa-b -Va x2 -VIa-b

Suat'ın Kız ile konuşması esnasında kullandığı ve ihlal ettiği ilkeleri gösteren yukarıdaki görsele göre konuşmaya bedeli kendisi için artırarak başlayan Suat, muhatabı beğendiğini ifade ederek devam eder. Ardından anlaşmazlığı en az seviyeye indirme ilkesini, ısrar ederek defalarca ihlal eder. Uzlaşmayı en üst seviyeye çıkarmaya yönelik bir ifade kullanıp muhatabı beğendiğini ifade ettikten sonra Suat'ın niyetine yönelik kırılma anı yaşanır. Bu noktada Suat, temel ve güçlü ilkelerden biri olan düşüncelilik ilkesini ihlal ederek başlar, sempatiyi düşürür, iki ifadeyle ardı ardına uzlaşmazlığı en az seviyeye indirme ilkesini ihlal eder ve sempati ilkesine tamamen ters biçimde diyalogu sonlandırır. Bu dil davranışları Suat'ın nezaketi niyeti doğrultusunda bilinçli olarak kullandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Türkoloji alanında disiplinler arası çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Dil kullanımı, nezaket ve edebiyat incelemeleri temelli bu çalışmada dilbilimin çeşitli alt alanlarının ve sosyal psikolojinin kavram ve kuramlarından yararlanılmıştır. Çalışma neticesinde edimbilimin çalışma alanlarından bir tanesi olan nezaket araştırmalarının edebi metinler üzerinde de gerçekleştirilebileceği görülmüştür. Suat'ın Mektubu adlı eser üzerinde yapılan bu çalışma, Tanpınar'ın Suat karakterini kurgularken istemli yahut istemsiz şekilde başvurduğu yöntemlere dair veriler ortaya koymaktadır. Aynı zamanda anlatıbilim ve deyişbilim alanlarında ele alınan metin içi dinamiklerin farklı cephelerinin anlaşılmasına da katkılar sağlandığı düşünülmektedir. Türk edebiyatı metinleri üzerinde nezaket kuramları odaklı yapılacak çalışmalar; dilbilimsel incelemeler yoluyla Türkçenin kelime, cümle ve metin düzeyinde kullanımına dair veriler sağlayacak, edebiyat incelemeleri alanına yeni bir bakış açısı kazandıracaktır.

Kaynakça

- Brown, Penelope; Levinson, Stephen Curtis (1978). "Universals in Language Usage: Politeness Phenomena". In E. Goody (Ed.). *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press. 56-310
- Brown, Penelope; Levinson, Stephen Curtis (1987). *Politeness: some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Demirezen, Mehmet (1991). "Pragmatics and Language Teaching", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi C: 6 S: 6: 281-287.
- Dervişcemaloğlu, Bahar. "Pragmatik ve Söz Edimleri". Erişim: 15 Kasım 2020, <http://www.ege-edebiyat.org/docs/Pragmatik.doc>
- Grice, Herbert Paul (1975). "Logic and Conversation". *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. In P. Cole et al. (eds.). 41-58.
- Işık Güler, Hale (2008). *Metapragmatics of (Im)politeness In Turkish: An Exploratory Emic Investigation*, Yayınlanmamış Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Lakoff, Robin Tolmach (1973). "The Logic of Politeness: or, Minding Your p's and q's", *Papers from the 9th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, Ed. C. Corum, T. Cedric Smith-Stark, & A. Weiser. Chicago: Linguistic Society. 292-305.
- Leech, Geoffrey Neil (1983). *Principles of Pragmatics*. Longman Linguistics Library No: 30, New York: Longman.
- McAdams, Dan P. (1993). *The stories we live by; Personal myths and the making of the self*. New York: William Morrow.
- Morris, Charles William (1938). "Foundations of the Theory of Signs". *International Encyclopedia of Unified Science*, Vol. I, No.2. In Otto Neurath et al. (eds.), Chicago, Illinois: The University of Chicago Press. 1-59.
- Searle, John Rogers (1979). *Expression and meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2019). Suat'ın Mektubu, haz. Handan İnci vd., İstanbul: Dergah Yayınları.